

БЕЗПЕКОВІ ВАКУУМИ ЯК НАСЛІДОК ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ВПЛИВУ І МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Автор:
Михайло Гончар

Вакуум безпеки в Європі формувався протягом певного періоду з початку ХХІ ст. Путінська Росія стала «активним генератором» вакууму, західні альянси – пасивними. Агресія РФ у 2008-му проти Грузії й у 2014-му проти України та квола реакція Заходу посилити вакуум безпеки. Пряме збройне вторгнення в Україну у 2022 році стало можливим із-за неефективності міжнародних організацій ООН і ОБСЄ та недостатньої протидії з боку західних альянсів G7, НАТО, ЄС.

Небезпека не долається без небезпеки. Україна витримала удар російського реваншизму завдяки ЗСУ та міжнародній допомозі. Потрібна чітка ставка наших партнерів на Перемогу України. Відновлення територіальної цілісності України є важливим з позиції практичного повернення до наріжних принципів Гельсінкі-75, без чого є неможливою безпека та мир у Європі. Членство України в НАТО – не проблема, а частина вирішення проблеми вакууму безпеки в Європі та світі.

1. Ретроспектива.

Вакуум безпеки виник не водночас. Це багатосторонній, спочатку млявоплинний процес, що набирав динаміки, у якому брали участь геополітичні потуги. Зрозуміло, що найбільший внесок у створення вакууму безпеки роблять провідні геополітичні гравці. Одні роблять це активно, своєю деструктивною цілеспрямованою діяльністю, інші – пасивною (без)діяльністю, не реагуючи чи реагуючи неадекватно на деструктивні процеси. В Європі процес вакуумізації розпочався з приходом до влади в Росії В. Путіна у 2000-му році. 25 квітня 2005 року у посланні президента РФ Федеральним Зборам В. Путін назвав розпад СРСР «найбільшою геополітичною катастрофою століття» і цією публічною ностальгією за СРСР обґрунтував геополітичний реваншизм на майбутнє.

10 лютого 2007 року на Мюнхенській конференції з безпеки В. Путін кинув перший після Холодної війни геополітичний виклик США: «Для сучасного світу однополярна модель не тільки неприйнятна, але і взагалі неможлива»¹. Тоді це розцінили як епатаж

¹ <http://kremlin.ru/multimedia/video/page/568>

і популізм глобального масштабу «бездоганного демократа» (за Г. Шредером²), в очі якого ще 2001 року заглянув американський президент (Дж. Буш-молодший) і переконався, що з цією людиною «можна мати справу»³.

Для сучасної Європи, «генератори вакуумізації» стали помітні у 2008 році. Ключові події:

- остаточна сепарація сербського автономного краю Косово через проголошення його незалежності за підтримки США 17 лютого 2008 року;
- Бухарестський саміт НАТО 2-4 квітня, на якому Франція та Німеччина заблокували надання Україні та Грузії Плану дій щодо членства;
- вторгнення Росії в Грузію 8-12 серпня того ж року з сепарацією Цхінвальського регіону Грузії та проголошенням його незалежності у вигляді «Республіки Південної Осетії».

Слід взяти до уваги, що 2007-2008 р.р. стали роками піку нафтових цін та першої в ХХІ столітті глобальної економічної кризи, яка розпочалася з США і далася взнаки усьому світові, путінський режим на тлі занурення Заходу в економічні проблеми, перевантаженості США операціями в Афганістані та Іраці, був окрилений як доходами від нафтоекспорту Росії, так і своїм успіхом блокування рішень НАТО країною з поза Альянсу, використавши європейських лідерів – А. Меркель та Н. Саркозі – як своїх проксіс. З повідомлень ЗМІ: «... президент Росії натякнув, що якщо НАТО надасть план дій щодо членства (ПДЧ) в НАТО Грузії, то Росія визнає Абхазію і Південну Осетію, спираючись на косовський прецедент, і тим самим створить буферну зону між силами НАТО і своїми кордонами. ... якщо Україну все ж таки приймуть у НАТО, ця держава просто припинить існування. Тобто фактично, він погрожував, що Росія може почати відторгнення Криму та Східної України»⁴.

Ще 20 лютого 2008 року Дж. Фрідман зі «Стратфор» досить чітко спрогнозував поведінку РФ після проголошення незалежності Косова: «... захоплення дружніх до неї сепаратистських регіонів на її кордонах — особливо грузинських регіонів Абхазії і Південної Осетії, а можливо навіть, східної України і Криму... Росія, таким чином покаже, що незалежність Косово відкриває двері для неї, щоб змінити і свої кордони»⁵.

Ймовірно, недостатньо активна позиція США у 2008 році на підтримку надання Україні та Грузії ПДЧ та заперечення з боку Німеччини та Франції, пояснюється тим, що Росія подала сигнал США і НАТО про можливу домовленість про «афганський транзит», який дозволить використовувати «північний коридор» територією Росії для транспортування вантажів до Афганістану. Російські джерела вказують на те, що «принципова угода про транзит вантажів для потреб МССБ (Міжнародних сил сприяння безпеці – прим. авт.) була досягнута на переговорах Росія-НАТО в рамках

² <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/adomeitrusse.pdf>

³ <https://www.kommersant.ru/doc/1202710>

⁴ <http://www.kommersant.ru/doc/877224>

⁵ <https://worldview.stratfor.com/article/kosovar-independence-and-russian-reaction>

саміту Альянсу в Бухаресті у квітні 2008 р.»⁶. Тобто, Кремль, який відчув слабкі місця в позиції США, запропонував розмін «відмова Україні та Грузії в ПДЧ в обмін на згоду на північний коридор «афганського транзиту». Він і запрацював з березня 2009 року, а з серпня 2012 року навіть було створено транспортно-логістичний центр НАТО в аеропорту «Ульяновськ-Восточний» і авіакомпанія «Волга-Днепр» стала його головним оператором⁷.

2. «Пасивний генератор» вакууму безпеки в Європі

2.1. Американський чинник.

Замість покарання Росії санкціями за вторгнення в Грузію, вона була фактично винагороджена – політикою перезавантаження з боку Адміністрації Барака Обами. Віце-президент США Джо Байден на Мюнхенській безпековій конференції 7 лютого 2009 року виголосив: «*Настав час, перефразовуючи президента Обаму, настав час натиснути кнопку перезавантаження та переглянути багато сфер, де ми можемо і повинні працювати разом з Росією*»⁸. І вже 6 березня держсекретар США Хілларі Клінтон вручила міністру закордонних справ РФ Сергію Лаврову символічну червону кнопку перезавантаження.

А напередодні 5 березня 2009 року на зустрічі міністрів закордонних справ НАТО було вирішено відновити офіційний діалог з Росією в рамках Ради НАТО – РФ, незважаючи на те, що Москва не виконала План перемир'я від 12 серпня 2008 року і не вивела свої війська з території Грузії⁹. Саміт НАТО в Страсбурзі-Кельні 4 квітня зафіксував дворушницьку позицію Альянсу – вимагати виведення російських військ з Грузії з одного боку, а з іншого – співпрацювати з Росією з питань ПРО, безпеки в Центрально-Східній Європі, Афганістану, протидії тероризму тощо.

У вересні того ж 2009-го президент США Барак Обама оголосив про перегляд схвалених адміністрацією Дж. Буша планів розміщення в Польщі та Чехії елементів ПРО, що викликало неабияке захоплення в Москві.

Ігор Іванов, президент російської ради з міжнародних справ, очільник МЗС РФ у 1998–2004 р.р., згодом відзначав у своїй публікації: «...під впливом політики «перезавантаження» *Сполучені Штати стали більшою мірою, ніж раніше,*

⁶ https://www.perspektivy.info/rus/desk/politika_rossii_v_afganistane_v_20012011_gg_2012-02-17.htm

⁷ <https://ulpressa.ru/2012/08/02/tranzitnyiy-tsentr-nato-v-ulyanovske-skoro-otkrytie/>

⁸ <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-vice-president-biden-45th-munich-conference-security-policy>

⁹ https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20090000_cscp_artikel_mhaas.pdf

враховувати стратегічні інтереси Росії на просторі колишнього Радянського Союзу. Звичайно, Вашингтон не визнав і не міг визнати за цією територією статусу особливої «сфери впливу» Москви, але у Вашингтоні стали уважніше прислухатися до російських занепокоєнь. Адміністрація США стала виявляти велику стриманість у наданні військово-технічної допомоги Грузії після війни у серпні 2008 року та знизила пропагандистську риторичку на підтримку режиму Саакашвілі. Білий дім, хоч і без задоволення, визнав поразку на президентських виборах в Україні В. Ющенко і перемогу кандидата В. Януковича, який вважався «промосковським». Питання про подальше розширення НАТО на Схід було відкладено в довгу скриньку – чимало для того, щоб не створювати додатковий подразник у відносинах між США та Росією»¹⁰.

У 2020-2011 р.р. адміністрація Б. Обама доклала зусиль по прощтовуванню через Конгрес відкликаної у 2008 році після вторгнення РФ в Грузію адміністрацією Дж. Буша-молодшого угоди про співпрацю в галузі мирного використання атомної енергії (так звана «Угода-123»). Ця угода відкрила американський ринок для російських компаній ядерно-промислового сектору, що сформувало достатню серйозну залежність США від постачань уранової сировини¹¹. Але у той час, в США підписання угоди було представлено як крок, що «посилить взаємну безпеку, сприятиме економічному зростанню, зміцнить здобутки від перезавантаження та забезпечить відносинам довгострокову стабільність»¹². Насправді ж, наслідки Угоди-123 даються взнаки і зараз, коли з боку Сполучених Штатів блокуються санкції проти «Росатому» за вторгнення в Україну та захоплення ЗС РФ атомних об'єктів і ядерного шантажу.

Хибність західної політики щодо Росії після вторгнення в Україну у 2014-му, була спричинена багато в чому неадекватністю позиції тогочасної адміністрації США на чолі з Б. Обамою. Хоча під час президентства Д. Трампа була прийнята Кримська декларація Державного департаменту з чіткою фіксацією, що Крим – це Україна¹³, Київ став отримувати від США летальну зброю, літаки американської стратегічної авіації стали з'являтися в небі над Україною та Чорним морем, тим не менше, ковбойська політика 45-го президента США у цілому посилила вакуум безпеки у Європі. Хаотичний вивід американського та союзницьких військових контингентів з Афганістану, який був більше схожий на ганебну втечу, символізував для путінського режиму слабкість США і Заходу і став черговим індикатором неготовності західних країн консолідовано протидіяти Росії.

2.2. Європейський чинник.

Паралельним до американської політики треком перезавантаження рухався і Євросоюз. На XXV саміті Росія – ЄС у Ростові-на-Дону 31 травня – 1 червня 2010 р.

¹⁰ <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/perezagruzka-v-rossiysko-amerikanskikh-otnosheniyakh-taktich/>

¹¹ <https://www.nti.org/analysis/articles/us-russian-peaceful-cooperation/>

¹² <https://camegieendowment.org/2010/09/15/123-nuclear-cooperation-agreement-energizing-u.s.-russia-reset-pub-41577>

¹³ <https://osce.usmission.gov/ru/%D0%BA%D1%80%D1%8B%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F/>

президент РФ Дмитро Медведєв та голова Єврокомісії Жозе-Мануель Баррозу оголосили про «Партнерство ради модернізації»¹⁴. У документі, що програмував відносини ЄС з РФ на період до підписання нової великої угоди, фігурами замовчування стали російська агресія проти Грузії, необхідність виведення російських військ з окупованих територій, масштабна газова криза 2009 року. Такий підхід цілком задовольнив Москву – ЄС мовчазно погодився з «новою нормальністю» визнання Росією сепарованих за її участі територій Грузії у вигляді «незалежних» квазідержавних утворень «Республіки Південна Осетія» та «Республіки Абхазія».

Реакція ЄС на штучно створену та модеровану Кремлем протягом 20 днів газову кризу у Європі звелась до покладання відповідальності за неї не тільки на Росію, але й на Україну. Європейська Комісія офіційно залишила відкритим питання «що сталося 7-20 січня 2009 року: Росія припинила експорт газу до країн ЄС чи Україна перервала російський газовий транзит?» ЄК обмежилася констатацією: «У ніч з 6 на 7 січня, всі постачання з Росії через Україну в ЄС були припинені. Поставки газу з Росії в Європу були відсутні з 7 до 20 січня»¹⁵. Такі підходи з боку ЄС створили потужний ефект заохочення до подальшого використання газу в якості зброї і прискорили протискування обхідних щодо України проектів «Північний потік» на Балтиці та «Південний потік» на Чорному морі. За задумом Кремля це мало посилити залежність ЄС від Росії і сприяти маргіналізації України, яка стане «нецікавою для Європи». Слід відзначити, що цей задум переважною мірою вдавсь Росії.

Інший чинник вакуумізації – згода Заходу на процес Корфу в рамках ОБСЄ, який Росія фактично ініціювала у 2008 році пропозицією тогочасного президента РФ Д. Медведєва про модернізацію ОБСЄ через підписання Договору європейської безпеки (угода Гельсінкі+). Ця ідея була легалізована через зустріч міністрів закордонних справ на грецькому острові Корфу у 2009-му. Під приводом необхідності поновлення довіри в просторі ОБСЄ після «грузинської кризи», Росія маскувала свої наміри провести поділ простору ОБСЄ на сектори Європи та Євразії. За логікою Кремля в секторі Європи відповідальність за безпеку покладалась на ЄС і НАТО, а в євразійському провідну роль у забезпеченні безпеки мали б відігравати ОДКБ під орудою Росії та Росія, як провідна потуга ОДКБ, а США у такий спосіб би відтіснялись від континентальних справ.

Багаторічна імітаційна діяльність групи країн-посередників щодо врегулювання Карабахської проблеми (Мінська група ОБСЄ: Росія, США, Франція – співголови; ФРН, Італія, Туреччина, Швеція, Фінляндія, Білорусь – члени) у поєднанні з деструктивною поведінкою Москви в регіоні Південного Кавказу, стимулювали посилення регіонального вакууму безпеки після російської агресії проти Грузії. Неспроможність ОБСЄ спонукала керівництво Азербайджану йти шляхом альтернативного рішення для розв'язання проблеми відновлення територіальної цілісності країни. І саме це, на відміну від безплідних протягом 28 років зусиль

¹⁴ https://russiaeu.ru/userfiles/file/2010.06.01_Joint_statement_on_PforM_Russian.pdf

¹⁵ <https://geostrategy.org.ua/storage/app/public/files/nodes/1/book/1/Xa8si15867659506KcE7.pdf>

ОБСЄ, виявилось ефективним. Альянс з Туреччиною, а не зі США чи європейськими країнами, забезпечив повернення окупованих територій Азербайджану під його суверенітет в ході 44-денної операції «Залізний кулак» у 2020 році.

А. Меркель та Е. Макрон як лідери двох найпотужніших країн Європи, своїм антиамериканізмом та запопадливою поведінкою перед Кремлем, сприянням антиєвропейському проекту газопроводу «Північний потік-2», стали потужним генератором європейського вакууму безпеки.

3. «Активний генератор» хаосу.

Визначивши на прикладі Грузії що реакція Заходу на дії РФ на пострадянському просторі є кволюю, неактивною і нетривалою, Кремль зрозумів, що можна продовжувати експансію на пострадянському просторі, а також і в Європі, діючи як гібридними, так і військовими засобами. Причому, Захід можна стримувати у реагуванні на дії Росії, перепрограмувавши політикум провідних країн через пропаганду хибних наративів, де Росія – глобальне добро, а США – глобальне зло. Один з творців «довготривалої держави Путіна» Владислав Сурков зазначав: «Чужоземні політики приписують Росії втручання у вибори та референдуми по всій планеті. Насправді, справа ще серйозніша – Росія втручається в їхній мозок, і вони не знають, що робити зі своєю зміненою свідомістю»¹⁶.

Змінена свідомість європейських лідерів – Берлусконі, Шредера, Меркель, Саркозі, Орбана, Макрона призвела до нехтування безпековими питаннями, пріоритетністю торгівлі і бізнесу на шкоду безпеці, що прикривалась елегантною формулою *Wandel durch Handel*. Ця формула ще раз показала свою помилковість у 2014 році, коли Росія окупувала український Крим та вдерлася на Донбас, а у 2015 році здійснила інтервенцію в Сирію.

Бомбардування російською авіацією сирійських міст спричинило масовий відтік мігрантів до Туреччини та Європи, що стало використанням біженців як міграційної зброї. Генерал Філіп Брідлав, колишній головнокомандувач сил НАТО в Європі зазначив, що масоване бомбардування цивільних об'єктів Росією має на меті послаблення Європи: «Разом Росія і режим Асада навмисно перетворюють міграцію на зброю в намаганні нанести шкоду європейським структурам та спричинити розкол всередині ЄС»¹⁷.

Попри засудження дій РФ з боку Заходу, введення низки санкцій, обмеження контактів високого рівня, це не зупинило Москву. А словосполучення «українська криза», «конфлікт в Україні» тішили слух Кремля, оскільки Захід не вів мову про агресію Росії, попри санкції продовжувалась торгівля, реалізовувались проекти «Північний потік-2», «Турецький потік», СПГ-заводів та терміналів в Арктиці.

¹⁶ https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html

¹⁷ <https://www.dw.com/en/nato-commander-russia-uses-syrian-refugees-as-weapon-against-west/a-19086285>

Водночас, в Росії на вищому рівні відверто говорили про неминучий розпад Євросоюзу. Навіть французький президент Е. Макрон відчув, що «мрія Путіна — демонтувати ЄС»¹⁸. Неспротив з боку Заходу або ж лише вербальне стримування Росії через висловлення глибокого занепокоєння, тільки поглиблювали вакуум безпеки в Європі і стимулювали Кремль до усе більш відвертих дій як проти ЄС, так і проти НАТО, особливо в регіонах його слабкості. Достатньо згадати дії Росії з перекривання у 2019 році зон проведення навчань НАТО з партнерами – Sea Breeze поблизу українських берегів та Agile Spirit поблизу грузинського узбережжя. В 2020 році Росія, не зустрівши спротиву своїм діям, продовжила практику перекриття великих зон акваторії Чорного моря, заважаючи свободі мореплавства. Вона відверто демонструвала, що Чорне море є «російським озером» і НАТО тут не місце.

Довготривала політика ЄС щодо блокування прийняття Туреччини до своїх лав призвела не тільки до розчарування Анкари у Європі, але й до виникнення потужних антизахідних настроїв та крену турецької зовнішньої політики в бік Росії. Як наслідок – за обставин російської агресії в регіоні Чорного моря, Туреччина хоча й не стала на бік Росії, але й не солідаризувалась з західною протидією їй повною мірою. Туреччина не пропустила кораблі ВМФ РФ у Чорне море у відповідності з Конвенцією Монтре, але водночас не долучилась до санкцій проти РФ та пропускала через Босфор цивільні судна з ОіВТ, які Росія перекидала з Сирії на український фронт. Загалом дії Анкари по недопущенню додаткових сил та засобів ВМФ РФ у Чорне море та сприяння створенню зернового коридору для експорту українського збіжжя можна характеризувати як такі, що сприяли військовій деескалації поряд з поразками Чорноморського флоту РФ, яких він зазнав від ЗСУ.

4. Азійський дестабілізатор в Європі

Китайська «мирний план» щодо врегулювання «української кризи», який Пекін оприлюднив 24 лютого п.р., є частиною політики Сі Цзіньпіня, який хоче закріпити за собою репутацію миротворця і продемонструвати світу, що КНР має альтернативу західній моделі міжнародних відносин та безпеки. За кілька днів до цього, 21 лютого у Пекіні було оприлюднено Глобальну безпекову ініціативу, 24 лютого – позицію щодо врегулювання «української кризи», а вже 10 березня Китай помирих одвічних регіональних суперників Іран та Саудівську Аравію.

«Діалог та перемовини є єдиним прийнятним рішенням української кризи» – зазначено в «Позиції Китаю щодо політичного врегулювання української кризи»¹⁹, але там немає жодної згадки про необхідність виведення російських військ з України. Китаєм ніяк не ставиться під сумнів правомірність нападу РФ на Україну. Пекін апелює до Статуту ООН для розв'язання «кризи в Україні»²⁰ і подібно Росії, він

¹⁸ <https://www.rosbalt.ru/world/2018/09/03/1729093.html>

¹⁹ https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/202302/t20230224_11030713.html?utm_source=ActiveCampaign&utm_medium=email&utm_content=Xi+and+Putin+s+Burgeoning+Bromance&utm_campaign=Xi+and+Putin+s+Burgeoning+Bromance

²⁰ Там само

твердить, аби світовий порядок був багатополярним і спирався на центральну роль ООН та її Ради безпеки. Замисел китайсько-російського тандему цілком зрозумілий на тлі дисфункціональності інститутів ООН із-за зловживання обома країнами правом вето.

Керівником делегації з «урегулювання української кризи» не випадково призначено Спеціального представника МЗС КНР з питань Євразії, який 10 років перебував на посаді посла в РФ. Було би логічним для «врегулювання української кризи» призначити когось з дипломатів МЗС КНР, хто займався Україною, наприклад, одного колишніх послів Китаю в Україні, чи когось з дипкорпусу КНР у Європі або ж багаторічного спецпредставника МЗС з питань зовнішньої безпеки. Цього не відбулося. Цим призначенням **Пекін демонструє, що він розглядає Україну як частину євразійського, а не європейського простору**. Отже, призначення зайве свідчення упередженої, а не нейтральної позиції КНР в питанні «української кризи».

Пекін не демонструє жодних ознак відмови від свого проросійського «нейтралітету». Сі заявив, що «китайсько-російські зв'язки далеко вийшли за рамки двосторонніх відносин і мають життєво важливе значення для сучасного світового ладу та долі людства»²¹.

Окрім цього, Китай керується власним інтересом. Оцінки президента Чеської Республіки Петра Павела є вичерпними в цьому контексті: «Не можна довіряти Китаю як посередника миру між Росією та Україною», «Китай хоче лише найкращого для себе — і наразі це більше війни», «Пекін може отримати дешеву нафту, газ та інші ресурси з Москви — в обмін на своє «безмежне» партнерство з Кремлем», «для Китаю також добре, що Захід, ймовірно, стає трохи слабшим, підтримуючи Україну»²².

Однак, президент Франції зайняв окремішню позицію щодо китайської «посередницької ініціативи», чим вніс дисонанс в консолідовану позицію західних країн. Китай, на відміну від США та Канади, не є членом ОБСЄ і принципи Гельсінкі-1975 не є дороговказами для нього. Тому не випадково, що саме посол КНР у Франції через деякий час після візиту Е. Макрона до Пекіну озвучив скандальну і нікчемну з точки зору міжнародного права тезу про відсутність суверенітету у пострадянських країн з натяком на те, що загальноприйняті принципи непорушності кордонів та територіальної цілісності не можуть бути застосовані до них повної мірою. Хоча офіційний Пекін спростував висловлювання свого посла, тим не менше, цей інцидент показав, реальні а не декларативні принципи, якими керується Китай у зовнішній політиці та міжнародних відносинах. Їх суть – великі країни (члени РБ ООН) вирішують долю світу і малих країн, а малі країни зобов'язані враховувати інтереси великих.

²¹ https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/202303/t20230322_11046135.html

²² <https://www.politico.eu/article/trust-china-ukraine-czech-republic-petr-pavel-nato-defense/>

5. Подолання вакууму безпеки. Висновки та рекомендації

5.1. Необхідність переосмислення підходів.

Давня латинська істина говорить: «Nemo periculum sine periculo vincit», тобто «ніхто без ризику не переможе небезпеку». Наявний підхід з боку НАТО – мінімізація ризиків для країн-членів через уникнення конфронтації з Росією, де головним аргументом є уникнення конфлікту з ядерною потугою. Хибність такого підходу полягає у тому, що не можна уникнути конфронтації без шкоди для власної безпеки, якщо противник бачить не тільки нездатність йому протидіяти, але й неготовність дати відсіч. За такого підходу, у Росії виникає спокуса «промацати Європу багнетом», оскільки Кремль отримує дедалі більше ілюзорної впевненості щодо неготовності одних членів Альянсу захищати інших, тим більше, коли у суспільстві найпотужнішого європейського члена НАТО Німеччини не готові захищати самі себе – лише кожен десятий німець готовий зі зброєю в руках робити це, як свідчать соціологічні опитування, зроблені у лютому 2023 року²³.

Один з провідних американських експертів-знавців Росії Віктор Рудь поставив питання руба: «Країни, на які припадає більше половини світової економіки (частка Росії така ж, як і Нью-Йорка), і з найбільшим військовим альянсом в історії не завадили вторгненню Росії в Україну та анексії Криму в 2014 році. Чи могли G7 і НАТО цього разу зробити більше? Так, звісно. Чи будуть вони це робити? Це інша справа. Якщо ми не маємо волі та освіченого власного інтересу допомогти Україні відновити її безпеку та суверенітет сьогодні, то навіщо нам це буде потрібно робити завтра — для України чи будь-якої іншої країни?»²⁴

Зараз спостерігається ренесанс хибного підходу 2008 року – не давати Україні членства в НАТО, замінити його химерними (не)гарантіями безпеки, які так чи інакше виглядають як Будапештський меморандум-2.0. Практично, (без)діяльність США протягом 9 років по активному стримуванню російської агресії посилює вакуум безпеки не тільки в зоні Центрально-Східної Європи, де триває агресія РФ проти України, але й у цілому у Європі та світі. За поведінкою США пильно стежить не тільки Москва, а й Пекін, який перебуває в активних приготуваннях до власної «спеціальної військової операції» - проти Тайваню.

Не демонструє необхідного термінового оновлення та зміни підходів до безпекових питань Євросоюз. У березні п.р. Європейська Комісія схвалила розширену стратегію морської безпеки ЄС (EU Maritime Security Strategy). Також прийнято відповідний оновлений План дій. На жаль, в частині Чорного моря документи не відповідають рівню загроз у ньому, які в останні роки створила РФ і під дією яких перебуває Україна.

²³ <https://www.merkur.de/politik/jeder-zehnte-deutsche-im-angriffsfall-zu-kriegsdienst-bereit-zr-92079365.html>

²⁴ <https://cepa.org/article/a-deal-with-russia-it-can-only-bring-disaster/>

Неодноразові порушення Росією міжнародного морського права – вогонь і захоплення кораблів ВМС ЗСУ поблизу Керченської протоки у листопаді 2018 р., перешкоджання міжнародним навчанням “Sea Breeze” у 2019-2021 р.р., блокада українських портів, знищення американського БПЛА MQ-9 Reaper над Чорним морем в міжнародному повітряному просторі є прикладами свавілля Росії, яке потребує системних заходів та протидії з боку західних структур – НАТО, ЄС та провідних країн-членів. Але оприлюднений оновлений «План дій ЄС...» є інерційним, і ніби навмисно фокусується на менш чутливих питаннях як-то «аналіз впливу війни в Україні на китоподібних», чи то «координувана відповідь на морське забруднення різного походження...»²⁵.

Глава європейської дипломатії Жозеп Борель висловив цілком слушний намір ЄС: «У час зростаючої геополітичної напруженості ЄС повинен навчитися говорити мовою сили навіть на морі... Ми виконуємо наше зобов'язання щодо посилення ролі ЄС як глобального постачальника морської безпеки»²⁶. Однак, це дисонує з прийнятими документами, у яких загрозам в контексті війни Росії проти України приділено мало уваги. Найбільш сміливим можна вважати висловлений намір посилення співробітництва з НАТО, спираючись на досягнуті результати та відповідно до трьох спільних декларацій про співпрацю ЄС-НАТО 2016-го, 2018-го та 2023-го років²⁷. Очевидно, що стимулом для перегляду підходів послужили безпрецедентні підриви газопроводів Nord Stream на Балтиці (морі, де домінує ЄС і НАТО), і занепокоєння, що виникло в контексті вакууму безпеки морської інфраструктури у морях навколо Європи. Подібного гатунку документи, хоча й є кроком вперед, проте суттєво не сприяють покращенню безпекового середовища, оскільки значною мірою не враховують, що безпека у 2023 році не може базуватися на уявленнях 2014 року (була прийнята перша редакція Стратегії), адже безпековий простір докорінно змінився і мають місце загрози не тільки гібридного характеру, але й військового.

Судячи з несподіваної активності Ватикану, найбільшим безпековим викликом може стати псевдомиротворчий сценарій «врегулювання української кризи», ініційований кулуарно як емісарами Путіна, так і певними західними колами, схильними до колаборації з Кремлем, а також агентурою впливу Росії у вищому державному керівництві України. Суть його полягатиме в заморожуванні конфлікту, що не просто збереже загрозу продовження агресії проти України, але й збільшить воєнно-політичні ризики для країн Балтії. Вакуум безпеки тільки посилиться.

5.2. Можливі дії з безпекової девакуумізації

У червні 2015 року у статті колишнього Секретаря РНБО України Володимира Горбуліна аналізувалися можливі сценарії розвитку гібридної агресії Росії та варіанти дій України. Розвиток подій за сценарієм тотальної війни «означатиме для України повну мілітаризацію суспільства; ... орієнтацію на безкомпромісне знищення ворога; удари по об'єктах критичної інфраструктури противника; активну партизансько-

²⁵ https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/system/files/2023-03/join-2023-8_en.pdf

²⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1483

²⁷ https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/system/files/2023-03/join-2023-8_en.pdf

диверсійну діяльність; відмову або зведення до мінімуму дипломатичної і зовнішньоекономічної взаємодії з ворожою державою та її сателітами; повне підпорядкування дипломатії Збройним силам та військовій пропаганді»²⁸.

Українська дипломатія діє в силу своїх можливостей в інтересах Збройних сил України. Але її можливості обмежені. З урахуванням неповороткості, інерційності мислення, уповільненості переосмислення реалій, наявності «троянського коня» агресора в Європі (Угорщина), великі альянси держав – НАТО та ЄС – не тільки не здатні до превентивних дій, але й неспроможні адекватно та вчасно реагувати. На жаль, позиція США не вирізняється ефективним лідерством, як це було в часи Холодної війни. Тому формування альянсу меншого формату, умовного «Альянсу рішучих» – Україна, Польща, країни Балтії – уявляється актуальним завданням української дипломатії, тим більше, що де-факто такий альянс має місце на основі українсько-польського тандему, оскільки усі ці країни межують з Росією чи/та її сателітом Білоруссю і розуміють, що вони вже є фронтом війни – поки що гібридної. У контексті інтенсифікації протидії російському експансіонізму та агресії в Європі, польський експерт з російських питань Марек Будзіш логічно зауважує: «Не США визначають напрям, в якому ми будемо рухатися, а найбільш зацікавлені держави, а це значить що ці держави, і передусім Польща, повинні бути в змозі, реалізуючи цю візію та укладаючи військовий союз з Україною, діяти на користь зміщення центру тяжіння цілого НАТО»²⁹.

Українській дипломатії необхідно спонукати адміністрацію США прийняти Чорноморську декларацію на підтримку територіальної цілісності країн регіону у відповідності з принципами НБСЄ 1975 року із зазначенням, що Сполучені Штати розглядають Кримський півострів як невід’ємну частину суверенної території України, Абхазію – як невід’ємну частину суверенної території Грузії, Придністров’я – як невід’ємну частину суверенної території Республіки Молдова.

Важливо й надалі переконувати США та НАТО, що членство України в Альянсі – не проблема, а частина вирішення безпекової проблеми для Європи в умовах російської агресії. У цьому контексті ключовою є позиція, зафіксована в «Маніфесті сталого миру» представників українського громадянського суспільства: «Першим бар’єром агресії зі сходу завжди буде Україна. Саме тому Україна має бути в НАТО. Ми не розглядаємо наше майбутнє членство лише в контексті гарантії безпеки для України. На основі Статті 5 Північноатлантичного договору ми хочемо бути разом з нашими сусідами по НАТО східним щитом Альянсу проти російської агресії... Членство в НАТО – це наш внесок у спільну європейську безпеку. Україна має стати наріжним каменем стратегії колективної оборони НАТО»³⁰.

²⁸ <https://zn.ua/ukr/intenal/p-yat-scenariyv-dlya-ukrayino-rosiyskih-vidnosin-.html>

²⁹ <https://www.radiosvoboda.org/amp/ukrayina-peremoha-polshcha-yes-ssha-bezpeka/32346963.html>

³⁰ <https://www.oporaua.org/report/viyana/24555-manifest-stalogo-miru-svit-pislia-nashovi-peremogi>

Виходячи з означеного, важливе значення має переконання США та НАТО змінити формулу підтримки з «стільки скільки потрібно для зміцнення переговорної позиції України» на формулу «все для перемоги України». Необхідно докласти зусиль, щоб ідея, народжена в ході американо-української дискусії групи представників НУО України та американської Гельсінкської Комісії про законодавчу фіксацію мети перемоги України у відсічі російської агресії в якості пріоритету політики США, що трансформувалась в проект двопартійної резолюції Вілсона – Коена «Перемога України» від 25 квітня п.р.³¹ пройшовши через процедури Конгресу США, стала дороговказом для адміністрації Дж. Байдена. Подібні проекти резолюцій мають бути ініційовані спільними зусиллями української офіційної та неурядової дипломатії в Європейському Парламенті, парламентах Великої Британії, Канади та Австралії.

Успіх української дипломатії на західному напрямку залежить від максимально можливого ослаблення ворога як на фронті, так і через його ураження в стратегічній глибині. У свою чергу, чим успішнішою буде українська дипломатія, прискорюючи отримання необхідного ОіВТ та посилення санкційних режимів проти РФ, тим швидше ЗСУ зможуть звільнити від ворога окуповані території, а санкції критично зменшать фінансові надходження Росії для ведення війни. Декан Європейського центру досліджень проблем безпеки ім. Дж. Маршалла Ендрю Міхта резонно зауважує: «...чим швидше українці отримають потрібну зброю, тим менше постраждає країна, тим менше коштуватиме відбудова України... Чим довше ми будемо зволікати, тим більшою буде ціна цієї війни»³².

З урахуванням інерційності мислення урядового рівня країн Заходу, їхньої неготовності вийти за межі хибних підходів «недопущення ескалації», «НАТО не буде воювати в Україні», нерішучості, а почасти й боягузливості політичних лідерів низки провідних країн, разом з тим, беручи до уваги наявність та готовність приватних військових компаній США надавати послуги високотехнологічного характеру, Україні слід терміново розглянути можливість їх залучення для нівелювання військового дисбалансу у війні з РФ, особливо, в повітряному компоненті, засобах РЕБ.

Означений підхід залишить в комфортній зоні неучасті у «війні в Україні» західні уряди, передусім, США, оскільки регулярні підрозділи не будуть брати участь. Разом з цим, це відкриє можливість залучення американських та інших західних ПВК. Такий підхід став би адекватною відповіддю Росії у частині використання нею в Україні 25 з 37 зареєстрованих російських ПВК³³.

Необхідно докласти зусиль до Вільнюського саміту НАТО задля остаточного вимикання «німецького гальма» євроатлантичної інтеграції України, яке, хоча й ослабло, але усе ще інерційно увімкнено з часів Меркель. Важливо скоординувати дипломатичні зусилля як МЗС України так і групи центрально-європейських країн-

³¹ <https://ukrainian.voanews.com/a/resolutsia-peremoga-ukrainy-kongres-palata-predstavnykiv-joe-wilson-steve-cohen-demokraty-respublikantsi/7065528.html>

³² <https://www.radiosvoboda.org/amp/ukrayina-peremoha-polshcha-yes-ssha-bezpeka/32346963.html>

³³ https://www.molfar.global/blog/catalog-of-russian-pmcs?utm_source=socials&utm_medium=organic&utm_campaign=Molfar

партнерів (Чехія, Словаччина, країни Балтії) на утримання курсу Німеччини *Zeitenwende*, проголошеного 27 лютого 2022 року канцлером О. Шольцем та недопущення його трансформації за французьким взірцем, що може призвести до відтворення псевдоміротворчого формату N4, тільки з китайською участю і, як наслідок, заморожування конфлікту та збереження вакууму безпеки в Європі.

Спільна позиція прем'єрів трьох країн Центральної Європи – Петера Фіали, Едуарда Гегера та Матеуша Моравецького, викладена у публікації в «Foreign Affairs» 24 квітня п.р., можна вважати дороговказом для Заходу задля зменшення вакууму безпеки як в Європі, так й у цілому світі: «...мир можливий лише на умовах України. Заморожений конфлікт не принесе стабільності чи покращення безпеки... Сірі зони створюють можливості для авторитарних режимів сіяти нестабільність і посилювати напругу. ...рішучість у підтримці України також допоможе стримати агресію в інших частинах світу... Це послання [*авторитарним режимам – прим. автора*] стане особливо чітким, коли Україна переможе, а Росія зазнає поразки»³⁴.

Україні слід дуже обережно ставитись до китайської активності з «урегулювання української кризи», оскільки це гібридна форма сприяння Росії, замаскована міротворчою демагогією Пекіна та продиктована намірами ізолювати Україну від Заходу через приманку економічної допомоги з відбудови країни та розвернути Київ в бік співпраці в євразійських форматах під егідою КНР. Беручи до уваги незмінність офіційної позиції України щодо курсу «одного Китаю», важливо вимагати чіткої офіційної декларації КНР щодо територіальної цілісності України в кордонах 1991 року, фіксації статусу «Крим – це Україна» та вимоги виведення російських військ з окупованих територій. Тільки за умови наявності такої декларації може відбутися візит китайської делегації на чолі з спеціальним представником до Києва.

Беручи до уваги важливість для України морської безпеки та захисту критичної інфраструктури, важливо докласти дипломатичних зусиль до залучення України до формату співпраці ЄС та НАТО в рамках EU-NATO Task Force on Resilience of Critical Infrastructure, утвореної 16 березня у відповідності з спільною заявою очільників ЄС та НАТО – Урсули фон дер Ляєн та Єнса Столтенберга від 9 січня п.р.³⁵

Насамкінець, орієнтація США як лідера Заходу та НАТО на перемогу України плюс формат Рамштайн мають стати противагою неефективності ООН та ОБСЄ і поновити «дух Гельсінкі» у Європі після відновлення територіальної цілісності України.

³⁴ https://www.foreignaffairs.com/ukraine/free-world-must-stay-course-ukraine?utm_medium=social

³⁵ https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_212874.htm?selectedLocale=en

© Центр глобалістики «Стратегія XXI»

Автор:
Михайло Гончар

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Центр глобалістики «Стратегія XXI»
вул. Щекавицька, 51 Офіс 26
Київ, 04071, Україна
Е-пошта: info@geostrategy.org.ua
<https://geostrategy.org.ua/>